

94(497.11)"1882/1918"
355.091(497.11)"1882/1918"
COBISS.SR-ID 62039817

Оригиналан научни рад
Примљен: 23. април 2021.
Прихваћен: 25. октобар 2021.

Пуковник др Слободан Ђукић, доцент
Војна академија, Београд
e-mail: slobodan.djukic@va.mod.gov.rs

АЋУТАНТИ ВЛАДАРА КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ 1882–1918

АПСТРАКТ: У раду је приказана делатност и рад ађутантске службе владара Краљевине Србије од 1882. до 1918. године.¹ Служба на двору добија свој коначан облик након прогласа Србије за краљевину 1882. године, са поделом на војни и цивилни кабинет. После Мајског преврата 1903. године и доласка на власт краља Петра I Карађорђевића први краљев ађутант постаје један од вођа завереника пуковник Дамјан Поповић. У време Ослободилачких ратова од 1912. до 1918. године ађутанти су одлазили у оперативне јединице српске војске, а владар је преузимао улогу Врховног команданта. Најзначајнији извори за писање овог рада били су фонд Дворска канцеларија Архива Србија, као бројна мемоарска грађа. На првом месту треба споменути мемоаре краљевих ађутаната Петра Живковића, Панте Драшкића и Драгомира Николајевића. А нарочиту вредност има Дневник краљевог ађутанта из 1901. године, који је пре своје трагичне смрти 1903. написао генерал Лазар Петровић.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Краљевина Србија, ађутант, двор, српска војска.

¹ Сви датуми су дати по старом Јулијанском календару.

Кнежевина Србија је проглашена за краљевину, а кнез Милан Обреновић за краља на XXXIX седници Народне Скупштине 22. фебруара 1882. године. Уздицањем Србије у ранг краљевства заокружен је процес стварања нововековне српске државе. Служба на двору добија свој коначан облик након прогласа Србије за краљевину, са поделом на војни и цивилни кабинет. Краљ Милан је у почетку користио стари Београдски конак, у коме је становао кнез Александар Карађорђевић. У оквиру дворског комплекса била је и кућа из времена кнеза Михаила, у којој је било смештено министарство иностраних и унутрашњих дела. На месту Малог конака, који је порушен, сазидао је нови двор у који се краљ Милан уселио 1884. године. Повећао се и број ађутанта и дворских чиновника у Београдском конаку. Краљев двор су 1883. године чинили: А) Први ађутант генерал Фрања А. Зах; Б) ађутанти: пуковници – Ђорђе Катарци, Коста Јанковић и Коста Протић и Јован Анђелковић, потпуковници – Александар Симоновић, Драгутин Франасовић; мајор – Љубомир Бајаловић В) почасни ађутанти: генерали – Милојко Лешјанин и Тихомиљ Николић; пуковници – Марко Катанић, Ђура Хорватовић, Антоније Богићевић, Јован Анђелковић и Стеван Пантелић; потпуковник Јован Мишковић и мајор Јеврем Велимировић. Г) ордонанс официри: капетани 2. класе – Лазар Петровић, Александар Констатиновић, Михаило Кумрић; поручник Петар Нушић и потпоручник Ђорђе Барловац Д) Дворски часници: маршал двора потпуковник Коста Јанковић, дворска госпођа Босиљка Лешјанин, дворска госпођица Јелена К. Цукићева, дворски протојереј Јаков Павловић, књажев секретар 1. класе Димитрије Јоксић, краљев секретар 1. класе Карло Бетан.²

У време краља Милана обележавани су празнично: 10. август дан рођења краља Милана, и дан када је проглашена независности Србије; 26. август рођендан краљице Наталије; 2 август рођендан престолонаследника Александра; Цвети као дан када је кнез Милош подигао устанак у Такову; и 22. фебруар дан прогласа Краљевине Србије. Обележавање државних празника допуњено је 23. јануара 1883. доношењем Закон о орденима и медаљама. Овим законом су поред Таковског крста установљени: орден Белог орла и орден Светог Саве. На годишњицу проглашења Краљевине Србије 22.

² Календар са шематизмом Краљевине Србије: за годину 1883 (Београд: Краљевско-Српска државна штампарија, 1883), 28.

фебруара 1883. краљ Милан је одликовао краљеве ађутанте: орденом Белог орла II реда – генерала Фрању Заха³ првог ађутанта; орденом Белог орла III реда – генерала Тихомиља Николића, почасног ађутанта и министра војног; генерала Милојка Лешјанина почасног ађутанта и команданта активне војске; пуковника Ђуру Хорватовића, почасног ађутанта и посланика код руског цара; пуковника у пензији Драгутина Жабарца дугогодишњег првог ађутанта кнеза Михаила; и пуковника Ђорђа Катарџија ађутанта; орденом Белог орла IV реда – пуковника Антонија Богићевића, почасног ађутанта; пуковника Јована Анђелковића, почасног ађутанта; и потпуковника Драгутина Франасовића, ађутанта; орденом Белог орла V реда – коњичког мајора у пензији Јована Варјачића, ађутанта кнеза Милоша; и капетана 2. класе Александра Константиновића, ордонанс официра; орденом Таковског крста III реда – пуковника Косту Протића, ађутанта; орденом Таковског крста V реда – мајора Лазара Лазаревића, ађутанта.⁴ Пошто му је претходно додељен орден Белог орла 2. реда, генерал Фрања Зах је пензионисан 31. марта 1883. године. На место првог ађутанта постављен је пуковник Ђорђе Катарџи⁵, ујак краља Милана. Катарџи је 2. августа 1883. унапређен у чин генерала.⁶

Краљеви ађутанти и ордонанс официри били су део свите, која је пратила краља приликом различитих војних смотри и свечаности. Краљ Милан је 27. октобра 1882. вршио смотру Београдског гарнизона. На смотри су били IV и VII батаљон, 1. дивизион 1. артиљеријског пука, коњички пук и пионирски батаљон. Војском је командовао пуковник Милутин Јовановић, у чијој су пратњи били Штаб команде Стајаће војске и команданти родова војске. Тачно у 2 часа и 30 минута краљ Милан је у пратњи војног министра, начелника Главног генералштаба и својих ађутаната и ордонанс официра дошао војсци, која га је одушевљено поздравила. Краљ је прво прошао поред оба реда упарађене војске, а затим заповедио да сви родови војске изведу неколико „егзерцирних еволуција“. Потом је

³ Шематизам одликаних лица у Краљевини Србији: од 1865 до краја 1894, (Београд: Канцеларија краљевих ордена, 1895), 48.

⁴ Производства, постављења и размештаји, *Службени војни лист* (СВЛ), година III 1883, (Београд: Краљевско српска државна штампарија, 1883), 369-372.

⁵ Велимир Иветић, „Карарџи Ђорђе“, *Српски биографски речник*, књ. 4 (Нови Сад: Матица српска, 2009), 897-898.

⁶ Унапређења, *СВЛ* година III 1883, 1144.

војска прошла парадним маршем и то најпре у ходу, а затим трчећим кораком. Краљ Милан је похвалио извежбаност и напредак војске. Смотри је присуствола и краљица Наталија.⁷

Краљ је 7. октобра 1884. присуствовао свечаном отварању Више школе Војне академије. Том приликом је пуковник Стеван Здравковић управитељ Војне академије, поздравио краља и одржао пригодан говор.⁸ Најзначајнија војна свечаност у Београду приређена је на Цвети 6. априла 1886. године. Тога дана је краљ Милан у Горњем граду, доделио нове војничке заставе: пешадијским пуковима I – XX; гардијском ескадрону; коњичким пуковима (Моравском, Дринском, Дунавском, Шумадијском и Тимочком).⁹

У оквиру дипломатске акције уздизања Кнежевине Србије у ранг краљевине, кнез Милан је 1882. посетио руски, немачки и аустро-угарски двор. Ађутанти и ордонанс официри, који су на том путу пратили кнеза Милана одликовани су: пуковник Ђорђе Катарџи руским орденом Св. Станислава II реда са звездом и немачким орденом Црвеног орла II реда; пуковник Коста Јанковић руским орденом Владимира III реда, немачким орденом Круне III реда и аустријским орденом Гвоздене круне II реда; потпуковник Коста Протић руским орденом Св. Ане II реда, немачким орденом Црвеног орла III реда и аустријским орденом Франца Јосифа III реда; мајор Лазар Лазаревић руским орденом Св. Станислава II реда, немачким орденом Круне IV реда и аустријским орденом Гвоздене круне III реда; капетан 2. класе Александар Константиновић руским орденом Св. Станислава II реда, немачким орденом Црвеног орла IV реда и аустроугарским орденом Гвоздена круне III реда.¹⁰

Краљеви ађутанти су имали велику улогу и приликом посета страних владара и државника Краљевини Србији. Најпре је Аустро-Угарски престолонаследник Рудолф посетио краља Милана у лето 1884. године. Том приликом је краљев ађутант Михајло Кумрић одликован орденом Фрање Јосифа V реда.¹¹ Затим је у августу уследила посета румунског краља Карола Београду. Дочек краља

⁷ Краљева смотра, *СВЛ*, година II 1882, 1321-1323.

⁸ Отварање више школе војне академије, *СВЛ*, година IV 1884, 1328.

⁹ Службени део, *Српске новине*, година LIII 1886, бр. 80, од 6.4.1886. године.

¹⁰ Највиша одобрења, *СВЛ*, година II 1884, 200-204.

¹¹ *Споменица на прославу шездесетогодишњицу Краљеве гарде 1838-1898* (Београд: Штампарија Краљевине Србије, 1898), 77.

пријатељске Румуније био је свечан и врло срдчан. Краљ Карол је кроз неколико тријумфалних капија ушао у српску престоницу. На Бањичком пољу цео гарнизон дефиловао је испред високог госта, а увече на гала-ручку измењене су срдчане здравице. У тек отвореном новом краљевском двору организован је сјајан бал у част румунског краља. Најсвечанији тренутак посете, одиграо се 18. августа у 6 по подне, када је у Горњем граду београдске тврђаве VI пешадијски пук српске војске понео име румунског краља Карола. Током свечаности VI пук је био постројен у смакнутом поретку. На левом крилу је био официрски кор Београдског гарнизона, а на десном крилу војна музика. Пошто су краљеви извршили преглед постројене војске, краљ Милан је предао писмо краљу Каролу, којим му је званично „предао власништво“ над пуком. Затим је краљ Милан одржао пригодан говор, након кога се румунски краљ захвалио српском владару.¹²

Краљ Милан је 1888. донео одлуку да абдицира и власт у Србији препусти сину Александру. Пре абдикације предузео је мере да обезбеди сигурну владавину малолетном престолонаследнику. У скупштини је изгласан нови устав, којим је у Србији по први пут уведена парламентарна демократија. Пошто је новим уставом обезбедио политичку стабилност у земљи, краљ Милан је настојао да престолонаследника окружи поузданим људима. Свог ордонанс официра мајора Илију Ћирића поставио је 16. јуна 1888. за ађутанта престолонаследнику Александру и одликовао га орденом Белог орла V реда. Први ађутант краља Милана генерал Ђорђе Катарци пензионисан је 5. децембра 1888. године. Пуковник Стеван Пантелић разрешен је дужности краљевог ађутанта 21. фебруара 1889. године.¹³

Дан учи абдикације, краљ Милан је на место маршала двора поставио пуковника Косту Јанковића; на место вршиоца дужности првог ађутанта мајора Илију Ћирића; на место ађутаната – мајоре Милана Михаиловића, Јована Павловића, Александра Машина, Михаила Кумрића и капетана 2. класе Михаила Рашића, стим да буде на располагању краљу Милану; на место ордонанс официра поручника Миливоја Николајевића. На место гувернера

¹² Коста Н. Христић, *Записи старог Београђанина*, (Београд: Француско-Српска књижара А. М. Поповића, 1937), 110.

¹³ Производства, постављења и размештаји, *СВЛ*, година VIII 1888, 685, 1473.

малолетном краљу Александру именован је потпуковник Јован Мишковић.¹⁴ Краљ Милан је 22. фебруара објавио своју абдикацију и краљевски престо предао Александру Обреновићу. Малолетном владару одређено је намесништво у саставу Јован Ристић, генерал Коста Протић и генерал Јован Белимарковић.¹⁵

Краљ Александар Обреновић ступио је на престо у години када се навршавало петсто година од Косовске битке. Због тога је одлучено да се приреди свечаност, којом би се обележио велики јубилеј и обавило миропомазање краља Александра. Свечаност је отпочела у Крушевцу 15. јуна полагањем камена темељца за споменик Косовским јунацима. Архијерејска служба и миропомазање обављени су 20. јуна 1889. у манастиру Жича. Круниусање краља Александра поздрављено је 101 пуцњем из топова, постројених пред Жичом и оглашавањем црквених звона. Након крунисања уследило је честитање, а свечаност је завршена дефилеом војске.¹⁶ За време краља Александра 15. јун почео се обележавати као државни празник. У знак сећања на обележавање петстогодишњице Косовске битке, III пешадијски пук са седиштем у Крушевцу, понео је име „Цар Лазар“, а барутана на Расини названа је Обилић. Од празника из времена краља Милана задржано је празновање Цвети, и 22. фебруара, дана када је краљ Александар ступио на престо и уједно дана када је Србија проглашена за краљевину.¹⁷

Краљ Александар је у јулу 1891. кренуо на пут да се представи европским владарима. У његовој свити су били намесник Јован Ристић, председник владе Никола Пашић, гувернер пуковник Јован Мишковић, маршал двора пуковник Коста Јанковић и ађутанти мајори Илија Ћирић и Милан Михаиловић. Прво је посетио руског цара у Петрограду, где му је 21. јула, уручен орден Св. Андрије Првозваног. Затим је краљ Александар са свитом посетио Беч 30. јула, где је дочекан са много пажње. У част прве посете аустријском двору, цар Фрања Јосиф му је уручио одликовање, велики крст Св.

¹⁴ Производства, постављења и размештаји, *СВЛ*, година IX 1889, 265.

¹⁵ Слободан Јовановић, *Влада Милана Обреновића*, књ. 3, (Београд: Геца Кон, 1934), 493-495.

¹⁶ „Телеграми са Косовске прославе“, *Српске новине*, година LVI 1889, бр. 136. од 20.6.1889. год; бр. 137. од 21.6.1889. године.

¹⁷ Решења, *СВЛ*, година IX 1889, 835-836.

Стефана. Цар је одликовао сва лица из краљеве свите, осим маршала двора пуковника Јанковића. Пошто је током дугогодишње службе на српском двору добио сва аустријска одликовања, цар је Кости Јанковићу поклатио једну златну кутију са брилијантима.¹⁸ Након посете Бечу, Јован Ристић и Никола Пашић су се вратили у Београд, а краљ је отпутовао у Париз. У пратњи краља Милана, краљ Александар је посетио председника Француске Републике.

Почетком јуна 1892. други намесник генерал Коста Протић изненада је умро. После његове смрти настала је политичка напетост између намесника и владе. Млади краљ Александар одлучио је да искористи ову ситуацију и 1. априла 1893. изведе преврат. Државни удар којим је краљ Александар Обреновић прогласио своје пунолетство и збацио намеснике и владу, извршен је уз активно учешће његових ађутаната. Краљ је позвао на вечеру намеснике и министре. Док су они боравили у двору, краљ је војском заузео министарство иностраних и унутрашњих дела, управу града и телеграф. Двор је био пун војника у ратној спреми, с ножем на пушци. За време вечере, први ађутант мајор Илија Ћирић дао је краљу знак да је све готово. За извођење државног удара употребљен је коњички пук и Артиљеријска подофицирска школа. Официри који су руководили акцијом, - готово сви краљеви ађутанти, - нису били ниједан старији од мајора. Командант коњичког пука био је мајор Љубомир Христић, а командант Артиљеријске подофицирске школе мајор Михаило Рашић. Све је рађено са великом тајношћу. Краљ је о свему разговарао само са ађутантом Ћирићем.¹⁹

Најзаслужније за извођење преврата краљ је сутрадан одликовао: орденом Белог орла IV реда – в.д. првог ађутанта мајора Илију Ћирића, команданта Краљеве гарде потпуковника Александра Константиновића и ађутанта мајора Михаила Кумрића; орденом Белог орла V реда – ађутанте, мајоре – Љубомира Христића, Милана Михаиловића, Јована Павловића и Александра Машина, и ордонанс официра капетана 2. класе Миливоја Николајевића. Недуго после, мајор Илија Ћирић унапређен је у чин артиљеријско-техничког потпуковника, док је Милан Михаиловић

¹⁸ Споменица, 63-64.

¹⁹ Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књ. 1, (Београд: Геца Кон, 1934), 339-345.

именован за војног изасланика при Краљевско-српском посланству у Цариграду.²⁰

На свој рођендан 2. августа 1893. краљ Александар је поставио потпуковника Илију Ћирића²¹ за првог ађутанта, а мајора Михаила Рашића за маршала двора. На дужност краљевих ађутаната именовао је: потпуковника Леонида Соларевића, стим да врши дужност начелника штаба артиљеријске инспекције; мајора Боровоја Нешића с тим да врши дужност шефа Грађевинског одсека у Инжињеријско-техничком одељењу војног министарства, мајора Живка Касидолца, стим да врши дужност шефа Техничког одсека у Артиљеријско-техничком одељењу војног министарства, мајора Живојина Мишића стим да врши дужност команданта 7. батаљона. На дужност ордонанс официра постављени су: капетани 2. класе – Милош Васић, Јован Вељковић, Милутин Мишковић и поручник Љубивоје Барјактаровић.²² Истога дана када су именовани нови ађутанти и ордонанс официри изашла је нова уредба о формацији војске. Том уредбом је Гардијски ескадрон претворен у Гардијски пук од два ескадрона. Пук Краљеве гарде био је под командом коњичке бригаде у погледу наставе и командовања, а под првим ађутантом краља у погледу службе.²³

Како у својим успоменама каже Живојин Мишић, по доласку у Београд, сви нови ађутанти и ордонанс официри, били су представљени краљу. После тога примио их је у једној сали први ађутант потпуковник Илија Ћирић, који им је том приликом рекао: „Господо, наш је краљ врло млад, вероватно ће вас понекад питати какав је који официр. Саветујем вас да никада и ни у којој прилици ништа рђаво не говорите ни за једног официра. Ако што добро знате, то му слободно можете рећи, али рђаво никако. Као млад човек, он ће то запамтити и дотични официр може од тога имати великих неприлика.“²⁴ Још у првој половини августа исте године млади краљ је кренуо на путовање по Србији. Ађутанти и

²⁰ Одликовања, *СВЛ*, година XIII 1893, 407, 471, 1259.

²¹ Војни архив у Београду (ВА), Подаци и кондуит листе оцене официра свију родова војске за 1878-1789, Пописник-14, Кутија 22, ФасциклА 1/1, 271.

²² Производства, постављења и размештаји, *СВЛ*, година XIII 1893, 873-874.

²³ Петар Дамјановић, Мирослав Младеновић, *Летопис Гарде 1830-2000* (Београд: Новинско-издавачки центар Војска, 2002), 37.

²⁴ Живојин Мишић, *Моје успомене* (приредио Саво Скоко) (Београд: Београдски издавачки-графички завод, 1984), 166.

ордонанси били су подељени у две групе. Једна група је пратила краља приликом обиласка западне Србије, а друга за време обиласка источних крајева земље. Њихова смена у краљевој свити извршена је у Аранђеловцу.

Путовање краља Александра на Свету Гору 1896. године, било је нарочито захтевно и интересантно. На државни празник Цвети 17. марта, краљ Александар је боравио у Нишу, одакле је 19. марта возом кренуо на Свету Гору.²⁵ У Хиландар је стигао у недељу 22. марта на Ускрс. У краљевој свити су били: министар војни генерал Драгутин Франасовић, први ађутант потпуковник Илија Ћирић, маршал двора мајор Михаило Рашић, ађутант мајор Живојин Мишић, ордонанс официр капетан Чеда Марковић, лекар Ђока Јовановић и секретар Михаило Милићевић. Другог дана Ускрса краљ Александар је посетио руски манастир Пантелејмон. Наредног дана отпутовао је бродом у Атину у посету грчком краљу Ђорђу, где је присуствовао првим модерним Олимпијским играма. Из Атине је краљ 3. априла, бродом кренуо на пут. Један дан се задржао на острву Крфу, а затим наставио пловидбу до Ријеке, где се искрцао. Путовање је настављено возом до Трста, где се краљ задржао неколико дана у разгледању града. Из Трста је кренуо возом и 10. априла 1896. стигао у Београд.²⁶

Први ађутант потпуковник Илија Ћирић разрешен је дужности 14. августа 1896. и стављен на располагање војном министру. У пролеће 1897. мајор Живојин Мишић је разрешен дужности краљевог ађутанта и новим указом постављен за почасног краљевог ађутанта.²⁷ Потпуковник Леонида Соларевић је прво постао вршилац дужности, а од 1. маја 1898. први краљев ађутант.²⁸ Почетком 1896. године потпуковник Лазар Петровић је именован за краљевог ађутанта и вршиоца дужности команданта 7. батаљона. Потпуковник Петровић био је члан делегације, коју је краљ Александар упутио у Москву да присуствује крунисању руског

²⁵ „Цвети у Нишу“, *Српске новине*, година LXIII 1896, бр. 63, од 20. 03. 1896. године; бр. 64, од 21. 03. 1896. године.

²⁶ „С пута његовог величанства краља“, *Српске новине*, година LXIII 1896, бр. 65, 66, 67, 68 од 22, 24, 28. и 29. марта 1896. године

²⁷ Ж. Мишић, *н.д.*, 173.

²⁸ Милић Милићевић, Љубодраг Поповић, *Генерали војске Кнежевине и Краљевине Србије* (Београд: Војноиздавачки завод, 2003), 213-217.

цара Николаја II 14. маја 1896. године. У марту 1898. године Лазар Петровић је упућен за војног изасланика у Цариград.²⁹

Ађутанти су имали важну улогу приликом разлучитих државних свечаности у земљи. На Ивањ дан 1898. свечано је откривен споменик кнезу Милошу пред палатом Окружног начелства у Пожаревцу. Откривању споменика присуствовали су краљ Александар са свитом и краљ Милан Обреновић. Тим поводом скупштине је установљен највиши орден Милоша Великог, који је додељен први пут идуће године на Цвети, 11. априла 1899. године. Иницијатива за подизање споменика кнезу Милошу проширила се Србијом. Тако је 27. маја 1901. у Неготину откривен споменик кнезу Милошу Обреновићу. У име краља Александра, венац на споменик у Неготину, први је положио краљев ађутант пуковник Михаило Кумрић.³⁰

Одлука краља Александра да се 23. јула 1900. венча са Драгом Машин била је кобна по њега и династију Обреновић. Да би спровео своју одлуку, краљ Александар је из свог окружења уклонио све оне који су се противили његовој женидби. Краљ Милан је одмах после веридбе напустио Србију и отпутовао у Карлсбад на лечење. Због противљења краљевој женидби пензионисани су први краљев ађутант пуковник Леонида Соларевић и командант Краљеве гарде пуковник Александар Константиновић, који је био и члан владалачког дома. Почасни ађутант пуковник Александар Машин такође је пензионисан, јер је у једном друштву лоше причао о краљици Драгој, која је била удата за његовог рођеног брата Светозара Машина. Пошто је остао без подршке у земљи, краљ је опозвао пуковника Лазара Петровића из дипломатске мисије у Турској и 12. јула 1900. поставио за првог краљевог ађутанта.³¹

Шест месеци после венчања краља Александра и краљице Драге, на двору се сазнало, да је краљу Милану позлило и да је болест узела опасне размере. Краљ је одмах упутио у Беч првог ађутанта, пуковника Лазара Петровића. У понедељак 29. јануара 1901. након наглог погоршања стања краљ Милан Обреновић је

²⁹ Лазар Петровић, *Дневник краљевог ађутанта из 1901. године* (приредио Радивоје Бојовић) (Чачак: Народни музеј Чачак, 2008), 11.

³⁰ К. Н. Христић, *н.д.*, 324.

³¹ М. Милићевић, Љ. Поповић, *н.д.*, 186-187.

умро. Он је раније изјавио писану жељу цару Фрањи Јосифу да буде сахрањен у Крушедолу, ако га смрт задеси у Аустро-Угарској. Извештен одмах о свему овоме, краљ Александар је чинио очајне покушаје да промени одлуку свога оца. Лично је упутио телеграм цару и замолио га да прими његовог првог ађутанта. Цар је примио пуковника Петровића, али је остао при намери да испуни последњу жељу краља Милана. Сахрани краља Милана у Крушедолу присуствовао је само пуковник Леонида Соларевић, са неколико официра.³²

Краљица Драга била је 10 година старија од краља Александра и вршила је велики утицај на краља. Убрзо после венчања у Србији је установљено, да се 11. септембар слави као дан рођења краљице Драге. Осим тога IV коњички пук Краљеве гарде и VIII пешадијски пук понели су име „Краљице Драге“ Краљ Александар и краљица Драга су 24. јуна 1901. у логору на Бањици присуствовали слави VIII пешадијског пука „Краљица Драга“. Почетком јула 1901. Краљевски пар је одлучио да отпутују у Смедерево, и извесно време проведе у свом летњиковцу. Чим му је краљ Александар саопштио своју намеру, први ађутант Петровић почео је да организује путовање. Одредио је ађутанте и ордонанс офицере, који ће путовати у Смедерево: пуковника Михаила Кумрића и капетане 1. класе Тому Савића и Стевана Хаџића. Петровић је писао министру војном да нареди ескадрону и чети Краљеве гарде да 5. јула у 11 сати пре подне, на паробродској станици испрате краља. Преко канцеларије министра председника утврдио је ко ће од министара путовати у Смедерево, и у каквом оделу. Испраћај краља Александра и краљице Драге на пут у Смедерево, забележен је у Српским новинама: „Уз пуцње топова са градских бедема, свирку музике, брујање звона са Саборне цркве и одушевљено клицање народа, кренула су се њихова величанства на лађи Делиград на пут за Смедерево, на којем их, сем дворске свите, прате и сва господа министри са госпођама, сем господина министра унутрашњих дела.“³³ У Смедереву је 23. јула 1901. свечано обележена годишњица венчања краља Александра и краљице Драге. Том приликом пуковник Лазар Петровић је одликован орденом Таковског крста 1.

³² К. Н. Христић, н.д., 112-119; Ж. Мишић, н.д., 186.

³³ Л. Петровић, н.д., 18-19; „Дворске вести“, *Вечерње новости*, бр. 182, од 5. јула 1901, 1; *Српске новине*, година LXVIII 1901, бр. 147, од 06. 07.1901. године.

реда. Маршал двора потпуковник Миливоје Николајевић није био међу одликованим, што га је изненадило и погодило. После молби првог ађутанта, краљ је пристао и 2. августа 1901. на свој рођендан, одликовао потпуковника Николајевића орденом Таковског крста 2. реда. Средином августа 1901. маршал двора је отпутовао у Чачак, где је упућен да изврши припреме за долазак краљевског пара у ово место.³⁴

У јесен 1901. организовани су маневри у околини Уба, у којима су учествовале јединице Дринске и Дунавске дивизије.³⁵ Овим маневрима присуствовао је краљ Александар са краљицом Драгом. Том приликом први краљев ађутант пуковник Лазар Петровић унапређен је у чин генерала. Ово унапређење изазвало је незадовољство у официрском кору, јер се сматрало да није било заслужено. Генералу Лазару Петровићу се замерало да утиче на распоред и постављења високих официра и меша се у друга војничка питања, која нису у његовој надлежности.³⁶

Краљевим указом од 2. јуна 1901. Краљева гарда је формирала нову команду која се састојала: из штаба команде, једне пешадијске чете и једног ескадрона коњице. Краљева гарда је 28. на 29. маја 1903. давала стражу у двору, али није успела да заустави групу официра завереника, који су насилно провалили у стари Београдски конак и убили краљевски пар. Међу завереницима су били гардијски официри: поручник Петар Живковић командир коњичког ескадрона и капетан 1. класе Љубомир Костић командир пешадијске чете.³⁷ У Мајском преврату у двору су погинули: краљ Алексабдар Обреновић, краљица Драга Обреновић, први ађутант генерал Лазар Петровић, дежурни ађутант потпуковник Михаило Наумовић, дежурни ордонанс официр капетан 2. класе Јован Миљковић и поднаредник Краљеве гарде Велимир Милојевић.³⁸

У ноћи преврата завереницима су командовали пуковници Александар Машин и Дамјан Поповић. После Мајског преврата

³⁴ Л. Петровић, *н.д.*, 38.

³⁵ Слободан Ђукић, Страни утицај на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX века (Београд: Медија центар „Одбрана“, 2019), 96.

³⁶ Ж. Мишић, *н.д.*, 187.

³⁷ Петар Живковић, *Сећања 1903-1946*, (приредио Александар Животић) (Зајечар: Задужбина „Никола Пашић“; Народни музеј Зајечар, 2016), 28-29.

³⁸ Погинули, СВЛ, година XXIII 1903, 469; Поменик официра српске војске од 1825. до 1904. године, Београд 1904, 43.

1903. образована је нова влада, која је вратила на снагу устав из 1888. и на власт довела краља Петра I Карађорђевића. На предлог војног министра 21. јуна 1903. на дужност првог ађутанта постављен је пуковник Дамњан Поповић.³⁹ За ађутанте краља именовани су – потпуковник Боривоје Драгашевић, мајори – Гојко Ђурић, Милош Божановић, Бранко Јовановић, Стеван Миловановић. На дужност ордонанс официра именовани су: капетан 1. класе Љубомир Костић, капетани 2. класе – Радисав Ј. Станојловић, Владислав Бешевић, Ђорђе Ристић, и поручници – Борислав Грујић и Антоније Антић. На положај почасних ађутаната именовани су: министар војни генерал Јован Атанацковић и министар грађевина пуковник Александар Машин.⁴⁰ За вршиоца дужности маршала двора постављен је пуковник Јован Драгашевић, да би средином новембра на то место био именован цивил Бошко Чолак-Антић.⁴¹

Након доласка на престо династије Карађорђевић укинута су сви дотадашњи државни празници, осим 15. јуна Видовдана. Као државни празник установљен је 29. јун дан рођења краља Петра I. Укинута су ордени Таковског крста и орден Милоша Великог, а установљен је орден Карађорђевог звезде. Поред Карађорђевог звезде, официри су могли да носе још само орден Белог орла. На дан рођења краља Петра 29. јуна 1904. први ађутант пуковник Дамјан Поповић одликован је орденом Карађорђевог звездом другог реда.⁴² Дамјан Поповић се није дуго задржао у двору, већ 18. марта 1904. постављен је за команданта Дунавске дивизијске области, а дужност првог ађутанта је преузео потпуковник Милош В. Милошевић.⁴³

Свечани чин крунисања Краља Петра I Карађорђевића приређен је 7, 8. и 9. септембра 1904. у Београду. Првог дана Митрополит је у Саборној цркви освештао краљеву заставу, која је по повратку у двор предата првом ађутанту потпуковнику Милошевићу. Другог дана, обављено је крунисање краља Петра I у Саборној цркви, испред које је била постројена Краљева гарда. Деветог септембра 1904. на Бањици је организована смотра и

³⁹ М. Милићевић, Љ. Поповић, *н.д.*, 188-191.

⁴⁰ Постављења, размештаји и највиша решења, *СВЛ*, година XXIII 1903, 518-519.

⁴¹ Драгољуб Живојиновић, *Краљ Петар I Карађорђевић живот и дело у отаџбини 1903-1914*, (Београд: БИГЗ, 1990), 51-52.

⁴² Одликовања, *СВЛ*, година XXIV 1904, 474.

⁴³ Војни архив у Београду, ДПП, кутија бр. 1159.

свечани дефиле трупа Београдског гарнизона. Миропомазане краља Петра I обављено је 26. септембра 1904. године у манастиру Жича код Краљева.⁴⁴ Почетком октобра 1904. у Београд је стигла група од 40 француских официра, класних другова Петра Карађорђевића из војне школе у Сен Сиру, који су дошли да честитају краљу. Они су свечано примљени у двору, где је за њих организован гала ручак. Неколико дана су провели у Београду и 6. октобра возом отпутовали у Француску. На железничкој станици су их испратили први ађутант потпуковник Милош Милошевић и маршал двора Бошко Чолак-Антић.⁴⁵

У пролеће 1905. године маршал двора Бошко Чолак-Антић, тражио је од Николе Пашића да посланици на страни прибаве приручнике о дворском церемонијалу, посебно о пријему страних дипломата и мисија, дочеку, испраћају, забавама, свечаностима о поједним празницима. У наредним недељама у Београд су приспели приручници о церемонијалу у Бечу, Петрограду, Риму и Лондону. Дворска служба припремала је церемонијал за српски двор, па су јој били потребни примери са стране.⁴⁶

Министар војни издао је 18. маја 1906. Уредбу о времену трајања службе дворских часника војног реда. Уредбом је било прописано да први ађутант може остати на служби до три године, а ађутанти и ордонанс официри до две године. Смењивање ађутаната и ордонанс официра вршено је 1. маја, тако да на служби увек буде половина раније, а половина касније постављених.⁴⁷ Потпуковник Милош В. Милошевић поднео је молбу у којој је тражио да буде разразрешен дужности првог ађутанта. Молба му је уважена 3. марта 1906, а убрзо након тога је и пензионисан. Место првог ађутанта било је упражњено све до марта 1908. када је ову дужност преузео пуковник Павле Јуришић Штурм.⁴⁸ Исте године је престала

⁴⁴ *За Краљеве гардисте* (Београд: Краљева гарда, 1921) 22-23; Д. Живојиновић, н.д., 83; Милан Н. Рајек, „Извештаји београдске штампе о крунисању краља Петра Првог“, у зборнику *100 година од срти краља Петра I Карађорђевића* (Бања Лука: Филозофски факултет Универзитета у Бања Луци, 2021), 219.

⁴⁵ „Опроштајни ручак у двору“, *Политика*, 6. октобра 1904, бр. 265, 3; Д. Живојиновић, н.д., 372-373.

⁴⁶ Д. Живојиновић, н.д., 60.

⁴⁷ Уредба о времену трајања службе дворских часника војног реда, *СВЛ*, година XXVI 1906, 297-298.

⁴⁸ М. Милићевић, Љ. Поповић, н.д., 255-260.

служба маршалу двора Бошку Чолак-Антићу. На његово место постављен је 1. јула 1909. потпуковник Ђорђе П. Остојић, који је претходно био војни изасланик у Цариграду и Софији.⁴⁹

Стари конак (кућа Стојана Симића) саграђен 1843. у коме су страдали краљ Александар и краљица Драга срушен је по налогу краља Петра 1904. године. На употреби краљевског дома остао је само двор краља Милана, подигнут 1884. године. Из свог кабинета у двору краљ Петар је одржавао везу са дежурним ађутантом помоћу звона. Кад једном зазвони, значило је да зове дежурног ађутанта. Кад два пута зазвони, то је значило да треба увести у салу за примање, лице које има аудијенцију. Листа примања предавала се краљу два дана раније. Краљ је наредио ађутантима да му се одмах предају сви телеграми неотворени, да се писма која стижу из иностранства предају лично њему, а она из земље секретару. Крајем јула 1903. наредио је да нико од посетилаца, изузев министара, не сме да се задржава у просторијама ађутаната и ордонанса⁵⁰

Краљевски дом Петра I Карађорђевића чинили су ћерка Јелена (1884) и синови Ђорђе (1887) и Александар (1888). У двору је често боравио и Павле Карађорђевић (1893), син краљевог брата, кнеза Арсена. Престолонаследник Ђорђе је становао у Крунској улици, а његов брат Александар у Бирчаниновој.⁵¹ Ађутанти су бринули о члановима краљевског дома. Престолонаследнику Ђорђу су 1903. додељена два ордонанс официра: капетани 1. класе Душан Туфегџић и Милан Миловановић. До доласка у Србију он је похађао Кадетски корпус цара Александра II у Русији. Како би завршио своје војно образовање, одређени су му наставници за војне предмете.⁵² Ађутанти су пратили чланове краљевског дома и приликом њихових путовања у иностранство. Престолонаследник Ђорђе је од 10. јула до 14. августа 1905. у пратњи капетана Драгутина Димитријевића и ордонанс официра Тодора Павловића путовао у

⁴⁹ Постављења и највиша решења, СВЛ, година XXVIII, 1908, 168.

⁵⁰ Архив Србије (АС), Дворска канцеларија (ДК), Ф V, р1, Извештај дежурног ађутанта дана 20.01.1905. године; Драгомир Николајевић, *Дневник*, 23. 06.1911. У приватном поседу; Д. Живојиновић, *н.д.*, 53.

⁵¹ Д. Живојиновић, *н.д.*, 61.

⁵² Мајор Миливоје Анђелковић, за Пешадијска егзерцирна правила, Правила службе и Уредбу о војној дисциплини; мајор Војислав Живановић, за Артиљеријска егзерцирна правила; мајор Бранко Јовановић, за Коњичка егзерцирна правила; капетан 1. класе Владислав Бешовић, за Јахање; и учитељ борења у Војној академији Шарло Дусе, за Борење.

Швајцарску. Кнегиња Јелена је 1906. путовала у Беч, у пратњи дворске даме и маршала двора Бошка Чолак-Антића. Исто је било и приликом изласка чланова краљевског дома у Београдску варош. Увече 7. јуна 1906. принцеза Јелена је у Народном позоришту присуствовала концерту музичке школе у пратњи дворске даме и ордонанс официра капетана Јосифа Костића.⁵³

Ађутанти су пратили краља Петар I у свакој прилици. Стари краљ Петар имао је обичај да се два до три пута недељно, у пратњи дежурног ађутанта, изведе из двора Смедеревским, Крагујевачким или Обреновачким друмом. Обично би успут обишао логор пешадијског пука на Бањици, савско пристаниште, фабрику шећера на Чукарици, кланицу или неки други важан погон у Београду.⁵⁴ Ађутанти краља Петра I често су били његови изасланици на свечаностима. Почетком децембра 1903. године председник општине Врање писао је председнику владе генералу Грујићу да ће за две недеље бити откривен споменик палим ратницима, коме је краљ Петар поставио камен-темељац. Грујић је одговорио да ће на откривању споменика 14. децембра бити присутан краљев ађутант. Много важнији догађај, који краљ Петар није могао да пропусти, било је откривање Видовданског споменика у Крушевцу 15. јуна 1904. године. Са краљем су, осим министара, у Крушевац кренули и Милош Милошевић, први ађутант, Душан Стефановић, ађутант, Душан Туфегџић ордонанс официр, Душан Вујић управник круниних добара и Балугџић шеф прес бироа. Ујутро 15. јуна одржана је служба у Лазаревој цркви, после чега је краљ са свитом отишао до споменика косовским јунацима. Након пригодног говора краљ Петар је открио споменик и предао га Крушевљанима на чување. Потом је присуствовао прослави Видовдана у касарни XII пука.⁵⁵ Сваког лета краљ Петар је месец дана проводио у некој од бања у Србији. Тако је од 8. јула до 2. августа 1906. боравио са свитом у Рибарској бањи. Наредног лета краљ је боравио је у

⁵³ АС, ДК, Ф V, р2, Извештај дежурног ађутанта 07.06.1906. године.

⁵⁴ Д. Живојиновић, *н.д.*, 53-54.

⁵⁵ Бојан Панић, „Посета краља Петра I Карађорђевића Крушевцу и откривање споменика косовским јунацима на Видовдан 1904. године“, у: *100 година од смрти краља Петра I Карађорђевића* (Филозофски факултет Универзитета у Бања Луци, Бања Лука 2021), 67.

Брестовачкој бањи у пратњи ађутанта мајора Душана Поповића, маршала двора Бошка Чолак Антића и ескадрона Краљеве гарде.

Присуство ађутаната било је обавезно приликом различитих свечаности у дому Карађорђевића. На дан крсне славе породице Карађорђевић Св. Андреја Првозваног 30. новембра, краљ Петар је са члановима дома у Саборној цркви присуствовао богослужењу и помену изгинулим борцима при освајању Београда 1806. године. По повратку у двор, за време ручка, стари краљ би извршио сечење славског колача. Најзначајници догађај за породицу Карађорђевић одиграо се 29. децембра 1911. године, када је краљ са свитом присуствовао преносу посмртних остатака кнеза Александра од цркве у Тополи до породичне гробнице на Опленцу. Освећење задужбине на Опленцу обављено је 23. септембра 1912. године.⁵⁶

Највећа част и награда за ађутанте, била је да прате краља, приликом путовања у иностранство. Нарочито је било политички важно путовање краља Петра 1910. године. Краљ је 7. марта 1910. у 8.45 сати крену из двора у Саборну цркву на молебствије, а одатле на железничку станицу, одакле је краљевским возом, у пратњи свите отпутовао у Петроград, у посету руском цару. У краљевој свити су били: председник владе Никола Пашић, министар спољних послова Милован Миловановић, начелник у министарству Мирослав Спалајковић, секретар М. Шаковић, управник двора мајор Петар Поповића, шефа канцеларије Драгомир Јанковић, лекар Светомир Николајевић, први ађутант пуковник Павле Јуришић Штурм, маршал двора мајор Ђорђе Остојић, командант Краљеве гарде мајор Ђура Јосифовић, и ордонанс официр капетан Младен Лукићевић. Делегација је путовала возом од Београда, преко Будимпеште и Варшаве до Царевог села. Руски цар Николај II Романов дочекао је краља Петра у Александровском дворцу у Царевом селу 9. марта. Сутра дан је краљ наставио путовање до Зимског дворца у Петрограду, где је имао састанак са руским министром спољних послова Извољским и другим државним званичницима. Из Петрограда је 13. марта путовање настављено до Москве, а одатле за Кијев. Из Русије је краљ Петар кренуо на пут за Цариград. У Пловдиву се 20. марта састао са бугарским краљем Фердинандом. Затим је наставио возом до Чаталце, где су

⁵⁶ АС, ДК, Ф V, р 6, Извештај дежурног ађутанта 29.12.1911. године; Д. Живојиновић, *н.д.*, 277-280.

изасланици султана Мехмеда V поздравили српског владара. У Турској престоници краљ је имао састанак са султаном и Великим везиром. У част високог госта из Србије 23. марта 1910. приређен је реви цариградских трупа. Пошто је завршио званичну посету Цариграду, краљ је 27. марта јахтом кренуо за Хиландар. Наредног дана у Хиландару је симболично засадио две маслине и два кипариса. Са Хиландара, депутација је јахтом кренула за Солун, а одатле возом стигла у Београд.⁵⁷

Следеће године краљ Петар је био у званичној посети Краљевини Италији. Краљ је 1. фебруара 1911. дворским возом отпутовао за Рим. У пратњи краља Петра су били: министар иностраних послова Милован Миловановић, први ађутант пуковник Штурм, секретар Драгомир Јанковић, маршал двора потпуковник Ђорђе Остојић, управник двора мајор Петар Поповић, ађутанти – потпуковник Миливоје Зечевић, мајор Драгомир Цветковић, поручник Божидар Богићевића, лекар Светислав Николајевића и писар Тодор Ристић. Краљ је стигао у Рим у 2 сата по подне 2. фебруара. На станици га је дочекала италијанска краљица Јелена, ћерка црногорског краља Николе. Краљ Петар се наредног дана у пратњи краља Виктора Емануела III одвезао у касарну краљевих карабињера, где је присуствовао дефилеу и обуци војника. На крају је обишао војничке спаваонице и остале просторије, и посматрао јахање у мањезу. Краљ се вратио у Београд 8. фебруара и прво отишао у Вазнесењску цркву, а одатле у двор.⁵⁸ Средином августа 1911. краљ Петар је са свитом путовао у Петроград, где је 21. августа у дворцу Петерхоф присуствовао венчању принцезе Јелене и принца Ивана Константиновича Романова. У пратњи краља Петра су били: први ађутант пуковник Павле Јуришић Штурм, маршал двора потпуковник Ђорђе Остојић, и ађутант мајор Јовица Јовичић. На церемонији венчања су, поред осталих гостију, били руски цар Николај Романов и царица Александра Фјодоровна.⁵⁹

Пошто је по свом образовању био официр, краљ Петар је нарочито пажњу поклањао војсци. Сваке године у јуну одлазио је у Војну академију, да присуствује испитима питомаца завршне

⁵⁷ АС, ДК, ФV, р5, Извештаји дежурног ађутанта од 7. до 29. марта 1910. год; Д. Живојиновић, *н.д.*, 377-378.

⁵⁸ Д. Живојиновић, *н.д.*, 380.

⁵⁹ *Исто*, 379-380.

године, из предмета Тактика, Војна историја и Стратегија. Почетком марта одлазио је у Горњи град или на Бањичко поље, да присуствује заклетви регрута београдског гарнизона. У пратњи првог и дежурног ађутанта редовно је одлазио на пуковске славе јединица Београдског гарнизона. Краљ Петар је бринуо о напретку српске војске и старао се да се она снабде савременим наоружањем и опремом. Тако је 15. децембра 1909. присуствовао проби бежичне телеграфије у Горњем граду у Београду. Најзначајнији тренутак за војску била је додела нових пуковских застави 1911. године. Тим поводом на Бањици је 26. јуна организована војна свечаност. У присуству свих официра и војника Београдског гарнизона, краљ је доделио нове заставе: Краљевој гарди, пешадијским и коњичким пуковима и жандармерији. После пријема застава, све јединице су учествовале у дефилеу, који је приређен испред трибине, подигнуте за ту прилику. На челу свечаног поретка, парадним кораком, прошла је Гардијска чета. За све време дефилеа гардијска музика је свирала парадни марш. Свечаности је присуствовао министар војни генерал Степа Степановић, престолонаследник Александар и краљевић Ђорђе.⁶⁰

Врхунац обуке у српској војсци били су јесењи маневри. Краљ Петар је 1905. присуствова великим јесењим маневрима између Шумадијске и Тимочке дивизије, који су одржани од 27. септембра до 1. октобра у околини Ћуприје. Руковалац ових маневара био је пуковник Александар Машин. Из свог стана у Добричеву, краљ је кренуо 28. септембра у 2 сата, прошао поред положаја Гиље и стигао на место где се подизао понтонски мост преко Велике Мораве. Краљ је посматрао подизање понтонског моста и прелаз трупа Шумадијске дивизије. Потом је отишао на Везирово брдо и осмотрио распоред трупа Тимочке дивизије, после чега се вратио у стан. Краљ је 30. септембра у пратњи свите и дежурног ађутанта и ордонанс официра обишао манастир Раваницу, и приложио манастиру 200 динара у злату. Наредног дана по завршетку маневара, отпутовао је возом из Ћуприје за Београд.⁶¹

⁶⁰ За Краљеве гардисте, *н.д.*, 25.

⁶¹ АС, ДК, Ф V, р 1, Извештај дежурног ађутанта 28, 29. и 30. септембра 1905. године; Петар Борисављевић „Велики јесењи маневри Тимочке и Шумадијске дивизије 1905. године“, *Ратник*, књ. LX, св. IV, Београд, 1906: 465-470; С. Ђукић, *н.д.*, 116.

Када је у јесен 1912. проглашена мобилизација за рат против Турске, краљ Петар се ставио на чело Врховне команде.⁶² Готово сви ађутанти и ордонанс официри су отпуштени из двора и упућени у јединице. Краљ Петар је 5. октобра 1912. са краљевићем Ђорђем и кнезом Павлом возом кренуо у Ниш, праћен начелником Штаба Врховне команде генералом Путником и председником владе Пашићем. У два сата по подне воз је стигао у Ниш. На железничкој станици краља је дочекала почасна чета. После обиласка почасне чете краљ је отишао у цркву, а одатле у свој стан, кућу трговца Јована Поповића. У пратњи краља Петра био је маршал двора потпуковник Ђорђе Остојић и ађутант мајор Драгомир Т. Николајевић. Краљ је 7. октобра 1912. обишао рањенике у болници у Нишу, а затим отишао у Нишку бању. Наредног дана је из Ниша возом кренуо на бојиште. По доласку у Врање отишао је у цркву, а затим у свој стан, кућу народног посланика Томе Зафировића. У пратњи генерала Путника и дежурног ађутанта мајора Драгомира Т. Николајевића, краљ је аутомобилом отишао преко границе. Стигао је на табановачке положаје, где је на дивизијском завојшту посматрао рад на указивању лекарске помоћи рањеницима и од команданта 1. армије престолонаследника Александра примио извештај о борбама.⁶³

У славу уласка српске војске у Скопље, грађани Врања су пред станом краља Петра приредили бакљаду и са музиком Краљеве гарде чинили овације. Краљ је 20. октобра возом стигао у Скопље, где су га дочекали престолонаследник Александар и краљевић Ђорђе. Затим је отишао у цркву Светог Спаса на молебствије. У Скопљу је краљ обилазио рањенике, и одлазио у Врховну команду да се информише о наставку операција. Ослобођењем Битоља 5. новембра 1912. турска војска је била коначно поражена, а операције српске војске завршене. Краљ је неколико дана касније кренуо из Скопља и 10. новембра стигао у Београд. На железничкој станици се

⁶² Опширније: Први балкански рат 1912-1913, Операције српске војске, књ. 1, (Београд: Војноисторијски институт, 1959); Милутин Д. Лазаревић, Српско-турски рат, књ. 1-3 (Београд: Војно дело, 1955).

⁶³ АС, ДК, ФV, р 7, Извештаји дежурног ађутанта од 5. до 13. октобра 1912. године.

поздравио са кнегињом Јеленом и кнезом Павлом, отишао у Вазнесењску цркву, а затим је стигао у двор.⁶⁴

Неколико дана пре атентата у Сарајеву 1914, краљ Петар I се повукао са српског престола. Дужност владара препустио је млађем сину, регенту Александру Карађорђевићу.⁶⁵ Због аустроугарског ултиматума и ратне опасности, у Србији је 10. јула проглашена општа мобилизација. Регент Александар је отпустио све ађутанте и ордонанс офицере и ставио их на располагање Врховној команди. На дужности у двору остали су маршал двора пуковник Ђорђе Остојић и ађутант потпуковник Панта Драшкић. Наредног дана започела је евакуација двора из Београда. Регент Александар је отпутовао у Ниш, где је присуствовао седници Народне скупштине. По завршетку скупштине, отпутовао је у Крагујевац, где је примио дужност команданта Врховне команде. У Крагујевцу га је дочекао најстарији официр у Врховној команди, генерал Степа Степановић. Штаб је био у старом официрском дому, испред кога је била постројена почасна јединица, састављена од трећепозиваца. Регент Александар се сместио у једној приватној кући, у којој му је на брзу руку инпровизован двор. Поред маршала двора и ађутанта, уз регента Александра био је и његов лични секретар Ђорђе Јеленић, а нешто касније и заступник команданта Краљеве гарде, потпуковник Павле Јуришић. Министар двора Драгомир Јанковић остао је поред владе у Нишу.⁶⁶ Управник двора пуковник Коста Кнежевић отпутовао је са краљем Петром у Врањску бању. У пратњи краља Петра били су потпуковници – Алимпије Марјановић и Милан К. Николић и капетан Димитрије Предић.⁶⁷

Маршал двора пуковник Ђорђе Остојић био је интелигентан и способан официр. Остојић је дуго био на служби у иностранству као војни изасланик, и у двору као ађутант, па су у Врховној команди сматрали да се сувише удаљио од трупне службе, и да није погодан за командне дужности. Панта Драшкић у својим успоменама тврди да то није било тачно. „Одлазећи свакодневно у Врховну команду

⁶⁴ АС, ДК, ФV, р 7, Извештаји дежурног ађутанта од 20. октобра до 10. новембра 1912. године.

⁶⁵ Д. Живојиновић, *н.д.*, 443.

⁶⁶ Панта М. Драшкић, *Моји мемоари* (приредио Душан Т. Батаковић) (Београд: Српска књижевна задруга, 1990) 82-89.

⁶⁷ АС, ДК, Ф V, р 7, Извештаји дежурног ађутанта од 11. до 15. јуна 1914. године.

по информације, пуковник Остојић је разговарао са начелником Штаба и његовим помоћницима. Том приликом он је давао и идеје, које су често пута искоришћене, али се никад није признало да их је пуковник Остојић дао.“ Пуковник Остојић није добро стајао код престолонаследника Александра, мада га је регент ценио. То му ипак није сметало да своме господару отворено каже истину. „Остојићев карактер несумњиво је био на висини његове велике интелигенције. Пуковник Остојић је био прави дворјанин, од оних што их је умео да пробере краљ Петар. Велика је штета и за династију и за државу, што у двор нису узимани само људи Остојићеве вредности.“⁶⁸ Пешадијски потпуковник Павле Јуришић примио је батаљон после мобилизације, али је већ на почетку Церске битке тешко рањен. После тога је дошао у двор на своју редовну дужност командира чете Краљеве гарде, заступајући и дужност команданта Гарде.⁶⁹

Када је у јесен 1915. почело повлачење српске војске, двор је из Крагујевца прешао у Крушевац у кућу Боже Јеличића. Под сталним притиском непријатеља двор се из Крушевца преселио у Рашку. Краљева гарда је пратећи регента Александра одступала преко Призрена, Скадра, Љеша, и Драча на Валону, одакле је превезена на Крф. Регент Александар се разболео још у Скадру. Понуду савезника да се из Скадра бродом превезе у Италију, Александар није прихватио, већ је остао у Албанији, да дели судбину са војском. Гардисти су на рукама носили регента Александра све до Драча. По доласку у Солун, двор је смештен у нови део града у кварту вила, у улици Мирзаки. Била је то доста лепа и пространа кућа на спрат, у великом и лепом врту. За првог краљевог ађутанта и заступника маршала двора у Солуну, 28. августа 1916. постављен је пуковник Петар Живковић.⁷⁰

У једном политичком судском процесу, који је спроведен у Солуну 1917, осуђени су на смрт или казне затвора истакнуте вође „Црне руке“ на челу са пуковником Драгутином Димитријевићем Аписом. Победничка клика међу официрима, названа „Бела рука“, која је учествовала у припреми и спровођењу Солунског процеса,

⁶⁸ П. М. Драшкић, *н.д.*, 112-113.

⁶⁹ П. Дамјановић, М. Младеновић, *н.д.*, 42.

⁷⁰ Миле С. Бјелајац, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2004), 314.

постала је веома утицајна у војсци. На челу ове неформалне групе као неприкосновени вођа, налазио се први краљев ађутант пуковник Петар Живковић. После Солунског процеса, из двора су уклоњени пуковник Ђорђе Остојић и потпуковник Панта Драшкић. На дужност ађутанта у двору постављени су: потпуковник Радак Радаковић и мајори Срета Тодоровић и Живојин Тривунац.

Краљева гарда вршила је своју редовну – дворску службу – и то не само у Солуну, већ и на фронту код штабова 1. и 2. армије (на Јелаку и Драгоманцима, и Буковику) када је Врховни командант боравио на тим положајима. Указом регента Александра од 15. јула 1917. године, наређено је да Краљева гарда формира један пешадијски батаљон од две чете и један коњички дивизион од два ескадрона.⁷¹ За команданта Краљеве гарде постављен је пуковник Петар Живковић. Пошто је пуштен из аустроугарског заробљеништва, дужност првог краљевог ађутанта преузео је пуковник Љубомир Покорни, који ће на овој дужности остати све до ослобођења земље и стварања нове државе Краљевства Срба Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године.⁷²

* * *

Након прогласа Србије за краљевину 1882. године, служба на двору добија свој коначан облик, са поделом на војни и цивилни кабинет. Историја ађутантске службе у Краљевини Србији уско је везана за политичку историју земље. Владари су се често ослањали на своје ађутанте, као на људе из свог непосредног окружења. Зато је избор официра за службу на двору био је израз великог поверења. Владари су не ретко за ађутанте узимали своје блиске рођаке, или официре чији су преци доказали верност династији. Обављајући важну и поверљиву дужност ађутанти су имали прилику да ближе упознају владаре и стекну њихово поверење. Захваљујући томе они су често били међу награђенима и одликованима. Не ретко су након престанка службе на двору именовани за војне изасланике на европским дворевима. Међутим, током бурних политичких дешавања – династичких преврата, државних удара и политичких смена – ађутанти су и сами били на удару. Неки су своју верност владару платили животом, док су други били прогнани из земље, или су изгубили службу. Ађутанти

⁷¹ За Краљеве гардисте, *н.д.*, 27-29.

⁷² М. С. Бјелајац, *н.д.*, 248-249.

владара били су сведоци важних историјских догађаја, а не ретко и непосредни учесници. Изучавањем историје ађутантске службе, могу се открити поједини детаљи из политичке историје Краљевине Србије, који бацају ново светло на важне историјске догађаје.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

Архив Србије, Дворска канцеларија, Ф V.

Војни архив у Београду, ДПП, Подаци и кондуит листе оцене официра свију родова војске.

Објављени извори

За Краљеве гардисте Београд: Краљева гарда, 1921.

Календар са шематизмом Краљевине Србије: за годину 1883, Београд: Краљевско-Српска државна штампарија, 1883.

Поменик официра српске војске од 1825. до 1904, Београд: 1904.

Споменица на прославу шездесетогодишњицу Краљеве гарде 1838-1898 Београд: Штампарија Краљевине Србије, 1898.

Шематизам одликованих лица у Краљевини Србији: од 1865 до краја 1894, Београд: Канцеларија краљевих ордена, 1895.

Мемоари и дневници

Драшкић М. Панта, *Моји мемоари*, (приредио Душан Т. Батаковић). Београд: Српска књижевна задруга, 1990.

Живковић Петар, *Сећања 1903-1946*, (приредио Александар Животић), Зајечар: Задужбина „Никола Пашић“; Народни музеј Зајечар, 2016.

Мишић Живојин, *Моје успомене* (приредио Саво Скоко). Београд: Београдски издавачки-графички завод, 1984.

Николајевић Драгомир, *Дневник. У приватном поседу*.

Петровић Лазар, *Дневник краљевог ађутанта из 1901. године*, (приредио Радивоје Бојовић). Чачак: Народни музеј Чачак, 2008.

Христић Н. Коста, *Записи старог Београђанина*. Београд: Француско-Српска књижара А. М. Поповића, 1937.

Литература

Бјелајац С. Миле, *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*. Београд: Институт за новију историју Србије, 2004.

Борисављевић Петар „Велики јесењи маневри Тимочке и Шумадијске дивизије 1905. године“, *Ратник*, књ. LX, св. IV, (1906) 465-470

Дамјановић Петар, Младеновић Мирослав, *Летопис Гарде 1830-2000*, Београд: Новинско-издавачки центар Војска, 2002.

Ђукић Слободан, *Страни утицај на развој српске војне доктрине у XIX и првој деценији XX век*. Београд: Медија центар „Одбрана“, 2019.

Живојиновић Р. Драгољуб, *Краљ Петар I Карађорђевић живот и дело, у отаџбини 1903-1914*, књ. 2., Београд: БИГЗ, 1990.

Иветић Велимир, „Карарџи Ђорђе“, *Српски биографски речник*, књ. 4, Нови Сад: Матица српска, 2009.

Јовановић Слободан, *Влада Александра Обреновића* књ. 1, Београд: Геца Кон, 1934.

Јовановић Слободан, *Влада Милана Обреновића*, књ. 3, Београд: Геца Кон, 1934.

Лазаревић Д. Милутин, *Српско-турски рат*, књ. 1-3, Београд: Војно дело, 1955.

Милићевић Милић, Поповић Љубодраг, *Генерали војске Кнежевине и Краљевине Србије*. Београд: Војноиздавачки завод, 2003.

Панић Бојан, „Посета краља Петра I Карађорђевића Крушевцу и откривање споменика косовским јунацима на Видовдан 1904. године“, у: *100 година од смрти краља Петра I Карађорђевића*, 65-72, Бања Лука: Филозофски факултет Универзитета у Бања Луци, 2021.

Први балкански рат 1912-1913, *Операције српске војске*, књ. 1, Београд: Историјски институт ЈНА, 1959.

Рајек Н. Милан, “Извештаји београдске штампе о крунисању Краља Петра Првог“, у: *100 година од смрти краља Петра I Карађорђевића*, 211-223, Бања Лука: Филозофски факултет Универзитета у Бања Луци, 2021.

Colonel Dr. Slobodan Djukic, Assistant Professor
Military Academy, Belgrade
e-mail: slobodan.djukic@va.mod.gov.rs

ADJUTANTS OF RULERS OF THE KINGDOM OF SERBIA 1882-1918

(Summary)

On February 22nd 1882 the Principality of Serbia was declared Kingdom with prince Milan Obrenović becoming its king. Rise of Serbia to the status of a kingdom caused an increased in the number of adjutants and court officials. King Milan moved to a new court that was built in Belgrade in 1884. Rulers of the Obrenović dynasty made their close relatives or most trusty officers their adjutants. However, during turbulent political events – dynastic overturns and coups – adjutants shared their rulers' destiny. Some paid for their loyalty with their lives, while others were forced out of service. After the May Coup in 1903, a number of conspirators started working for the court as a part of king Peter the I Karađorđević's and his sons' entourage. During the Balkan Wars of 1912 and 1913 and the First World War of 1914-1918, the king acted as the Supreme Commander while his adjutants were a part of the Supreme Command.

KEY WORDS: *Kingdom of Serbia, adjutant, court, Serbian army.*